

„Elkoboztak egy életet”

József Attiláról, akit négyszer temettek

A róla szóló írásokból Csontó Sándor válogatott

Gát, Korong, Szamos, Káplár, Thaly Kálmán utca, Ferenc tér – csak néhány, a költő kéttucat fővárosi lakhelye közül. Temetni is négyszer temették. Először Szárszón szűk körben, aztán 1942-ben – éppen hetvenöt éve, május 3-án – szinte titokban a Fiumei úton. Majd – erről persze volt újsághír – a Munkásmozgalmi Pantheonba, 1985-ben. Végül Etelka nővére helyeztette csendesen a családi sírba, végső nyugalomba. József Attilát „nem lehet kisajátítani”, de vajon ma hányan érzik sajátjuknak költészetét? Ideje van az olvasásnak.

forrás: Petőfi Irodalmi Múzeum

József Áronné, Attila és Etelka

„(Elkoboztak egy verseskönyvet.) József Attila író »Döntsd a tőkét, ne siránkozz« című verseskötetének »Szocialisták« című verse miatt még annakidején eljárás indult a szerző ellen és a törvényszék ízgatás miatt nyolcnapos fogházra ítélte, de az ítélet végrehajtását felfüggesztette. Ez az ítélet

most jogerőre emelkedett és sor került az ügyészség elkobzási indítványának elbírálására. Kedden foglalkozott az ügyvel a büntetőtörvényszék Schادل-tanácsa. Pataj Sándor dr. védő azt kérte, hogy a törvényszék csak arra a lapra rendelje el az elkobozást, amelyen a vers szerepel. A törvény-

szék Kurovszky Lajos dr. ügyészségi alelnök felszólalása után az egész verseskönyv elkobzását rendelte el, mert technikailag kivihetetlen volna az 1000 példányban az egy lap megsemmisítése. Az ítélet jogerős.”
[Budapesti Hírlap, 1933. április 5]

„Idő: 1936. máj. 22. Péntek van. Nyolc perc múlva dél. A kávéházakban ilyenkor csökkent a forgalom... Most sovány, kiugró ádámcsutkájú, sutabajszú, komor férfi tűnik fel a színen. Hóna alatt dagadásig tömött aktatáskával. Nem néz se jobbra, se balra, végigmegegy a helyiségen s hátul, a kártyázó asztalok közelében elfoglalja megszozott helyét” – emlékezik Németh Andor, alig több mint két hónappal József Attila tragikus halála után. „Arca ezen a napon a szokottnál is gondterhesebb. Analízisről jön, négyre a fogorvosához kell mennie. Egy napon a fejébe vette, hogy testileg-lelkileg rendbehozhatja magát és makacsul kitart szándéka mellett. Fogcsikorgatva, farkaskefével fogyasztja el reggelijét. Aztán kinyitja a táskáját és kivész belőle egy vadonatúj, vaskos füzetet. Olyan a formája, mint egy üres könyv. Ezt tele akarja ma írni. (Ez lesz a „Szabad-ötletek jegyzéke” – a szerk.) Gátlás nélkül le akarja jegyezni minden érzésrezdülését, minden átfutó gondolatát. Számot akar adni magának minden bajának miértjéről és eredetéről. Olyan őszinte akar lenni magához, mint még soha.”
[Németh Andor: Kelj fel és várj. Újság, 1938. febr. 20]

„Az a szerencsétlen, aki ezeket írta mérhetetlenül áhítozik szeretetre, hogy a szeretet vissza tartsa őt olyan dolgok elkövetésétől, melyeket fél megtenni. Őt olyasmiről verték, amit soha nem tett volna, ha szeretették volna. Ő az a gyermek, akit nem szerettek, s akit ezen kívül azért vertek, mert nem tudták elviselni azt, hogy nem szeretik.” [JA Szabad-ötletek jegyzéke, Foglalat, részlet]

A második temetésén, hetvenöt éve

„Életének utolsóelőtti napját baráti körünkben töltötte, Szárszón, ahol meglátogattuk. Két nővérével, nővérének kisgyermekével élt itt hetek óta, egy kőhajításonyira a Balatontól, hatan két kis szobába összezsúfolva... Mondottuk neki, hogy kiadója új kötet megjelentetésére vállalkozik, együtt volna-e már egy kötetre elegendő költemény. Egy pillanatig hallgatott. »Tudjátok, hogy a Nagyon fáj-ból hány példány fogyott? Száztizenöt. Nem hiszem, hogy kiadónak kedve lenne költőtől kötetet megjelentetni, akinek verskötetéből csak száztizenöt fogyott«, mondotta. »Akkor most veletek megyek«, mondotta és látszott rajta, hogy ehhez a szándékához ragaszkodik. »Majd kedden jössz fel, Lalával«, válaszoltuk, »szerdán megyünk az előadásra, addig maradj itt és pihenj. Az autóban különben sincs hely, így is szorongunk.« ...Következő napját, pusztulásának napját, délig ágyban töltötte. Délután kelt fel csak. Victor Hugó verseket olvasott, nagy kedvvel és hozzáértő bámulattal. Estefelé sétálni akart, már sötétedett, fél hét volt. »Mindjárt visszajövök«, mondta a nővéreknek, »ne zárjátok be az ajtót. Sétálok, kiszellőztetem egy kissé magam.« Ekkor ment ki a sáros uccán át az állomásra, ahol egy Pest felé induló tehervonat rostokolt. Hogy itt mi minden fogta el, mire gondolt, mi világosodott meg előtte, mint pokoli láng, vagy mennyei fény, az örök titok, mert erről már sem írásban, sem szóban be nem számolhatott. Mire az állomástól egy rövid kőhajításonyira ért, lassan gyorsuló indulásba kezdett a szerelvény. Szemtanúk állítása szerint, – három diákgyerek volt a szemtanú, – ekkor futásnak eredt, a sorompó alatt átbújt és két kocsi kerekei közé feküdt óvatosan, de döbbenetes elhatározással. Előbb csak két kezét

fektette a sínekre, behajolva mélyen a kerek alá, hogy utána visszavonhatatlanul, a lendületben lévő vagon kiálló vaskampója, lépcsője, vagy összekötőlánca széttroncsolja okos fejét. Rettenetes halálát a visszatérésére várakozó nővéreknek tisztességtudóan a falu bolondja jelentette.”

[Remenyik Zsigmond: Költő és a valóság, részlet In: Szép Szó 1938 54.o]

„...Néhány barátja és tisztelője volt ott, azok, akik Pestről leutazhattak. De gondolatban ott volt a sír körül az újat, szépet, jobbat akaró Magyarországnak minden olyan intellektuálisa, gondolkozója és dolgozója, aki valaha is olvasott József Attilától verset és megérezte ennek a fiatal, nagyszerű, költőnek a zsenijét. Gondolatban ott volt Magyarország szegény és dolgozó népe, amely egyik legszebbszavú költőjét veszítette el benne. (...) A kisszámú lesújtott rokonságon kívül Cserépfalvi Imre és Dormándi László, a kiadói, továbbá báró Hatvany Lajosné, báró Hatvani Bertalan, Fenyő Györgyék, Balla Frigyesék, dr. Bak Róbert és a Szép Szó írógárdája: Ignóus Pál, Fejtő Ferenc, Remenyik Zsigmond, Gáspár Zoltán, Horváth Béla, Faludy György és Németh Andor, Mónus Illés. És ott voltak a fekete fejkendős parasztasszonyok és a kérges tenyerű földmunkások. Megható költőtemetés volt.”

[Népszava 1937. dec.7]

„... Barátom volt, vagyis az íróknak és újságíróknak ahhoz a csoportjához tartozott, ahová én is tartoztam. Barátai voltunk, és bőségesen hozzásegítettük, hogy a vonat alá kerüljön, most aztán mind nekrológot írunk róla. Banális volna, ha emberünk félreismert zseni lenne, akit a halála után fedeznek föl – ez, mondhatni, klasszikus

séma volna, és úgyszólván rendben lenne. A dolog azonban úgy áll, hogy József Attilát már 17 éves korában nagy költőként tartották számon, és mi mind tudtuk, hogy zseni, mégis engedték szemünk láttára szép lassan tönkremenni. Mielőtt ugyanis szentté avatták volna, azaz amíg élt, veszekedős, önfejű és nehezen elviselhető volt. Persze mindnyájan tudtuk az irodalom történetéből, hogy a legtöbb zseni veszekedős, önfejű és nehezen elviselhető... Az egzotikus Magyarországon történt, annak a hétmilliós kis népnek a körében, amelynek Európában egyedül nincs faj- és nyelvrokona, amely így a legmagányosabb ezen a földrészén. Ez a kivételes magányosság talán megmagyarázza létezésének különleges intenzitását és azt a gyakoriságot, amivel efféle vadzseniket produkál a nép. A nemzet reménytelen magányossága növeszti nagyra tehetségüket, érvényesülni akarásukat és hisztériájukat. Magyaroknak lenni kollektív neurózis... Ezért csak habozva és küszködve merem kimondani – egyrészt mert szertelenségnek tűnik, másrészt mert az olvasó nem ellenőrizheti –, hogy ez a József Attila, akiről sose hallott eddig a világ, és ezután sem fog valami sokat hallani, aki a 47. szélességi fok alatt a vonat alá vetette magát, ez a József Attila Európának legnagyobb lírikusa volt. Mint mondtam, azért szólok róla, mert esete, szerényebb méretekből, folyvást ismétlődik a sorainkban. Közös erővel pusztítottuk el őt, mi kommunisták és antikommunisták, frakciós társak, széplelkek, dialektikusok, materialisták, idealisták, intellektuálisok, mindnyájan elvontak és alantasok. Folyton a humanista Don Quijotét játsszuk, de a kávéházi teraszok derék Sanchói vagyunk csupán. Persze a vasúti síneknél nyájasabb helyre is vetheti

fotó: MTI

Harmadik sírja a Munkásmozgalmi Panteonnál

az ember az ágyát. A szellemi prostitúció lehetőségei soha nem voltak sokoldalúbbak és finomabbak, mint manapság. Soha máskor nem lehetett a sértetlen jóhiszeműség szubjektív tudatában ekkora aljasságokat elkövetni; a gyalázatossághoz megkapni a tiszta lelkiismeret dialektikus jutalmát is. Soha nem tudta magát az ember oly könnyűszerrel meggyőzni, hogy tiszta szerelemből fekszik le.

[Arthur Koestler: Egy halott Budapesten, 1939, részletek]

„Kivonultunk a Kerepesi temetőbe, órákba telt, míg áttekintettük a helyet, furcsa akadályokkal találtuk szemben magunkat. Szerettük volna Táncsics mellé helyezni, meg is kaptuk a helyet örömeinkre, de idő előtt megírták ezt a hétfői lapok. Ezzel az idő előtti nyilvánossággal csak azt értek

el, hogy a főváros formai okokból visszavonta ezt a helyet. Érdekes volt, hogy akikkel tárgyaltunk, nagy zavarban voltak, de furcsa módon két helyet is ajánlottak. Az első az 1919-es júniusi ellenforradalmárok nyughelye volt – hát ezt mégsem; elutasítottuk. A következő hely Gömbös Gyula mellett lett volna, akinek akkor már ott ékeskedett díszes síremléke. Ezt is elutasítottuk. Tanácstalanul nézelődünk. A hely kiválasztásánál az is szerepet játszott, hogy legyen egy nagyobb tér, ahol sok ember fér el. És így kötöttünk ki Gömböstől jobbra egy parcellánál. De itt sem kaptunk az első sorban, csak a másodikban helyet – jól szituált pesti polgárok között –, de a parcella előtt alkalmas hely volt a tömegek számára. Ekkor jött a következő akadály. A 400 pengős keretet túlléptük. A kiválasztott sírhely 1000 pengőbe került. Kovács Imre, Gáspár Zoltán, Szabó István szidták az összes szenteket. Dani és én csillapítottuk őket. Fene egye, kifizetjük az 1000 pengőt, ezen nem múlik. – Tehát a sírhely megvan. Azzal vigasztaltuk magunkat, hogy majd a háború után lesz hely, de most elégedjünk meg ezzel. Ez az 1942-es év nemcsak gazdag, de félelmetes évnél bizonyult. ... Közben Jolánnal már egyenesbe kerültünk. József Attila tetemét exhumálták és felszállították Pestre...1942. május 3. vasárnap, 10 óra. Az idő borús és szemerkél az eső. Általában vasárnap ebben a temetőben sokan sétálnak szép időben, de most, mint látható, a sok ember József Attila sírja felé megy. A koporsó mögött Jolán és én lépegetünk csendesen, amikor a sírhanthoz érünk, szétválnak az emberek, utat nyitnak, és lassan elhelyezik a koporsót a sír feletti deszkákra. Intek Vándor Sándornak, felhangzik a gyászdal, alighogy ez véget ér, Szakasits Árpádnak intek, elkezd

di mondani igen drámai hangú beszédet. Közben már az eső is sűrűbben kezd esni, sokan kinyitják az esernyőt. Szakasits befejezi beszédét, intek Major Tamásnak, ő közel lép a sírhoz és elszavalja József Attila »A város peremén« című versét. Minden a helyén van itt. A gyászdal, Szakasits beszéde, Major Tamás verse is. Szemem pástázza az embereket és el-elkalandozik. Nem is figyelek a versre. Nem messze tőlünk a Gumigyár ontja a füstöt, háborús termelés, a síneken zakatoló vonatok, »kifelé« a városból. Nem tudok azonban megszabadulni attól a gondolattól, hogy a rendőrség, a hatóság sehol. Ezután leeresztették a koporsót és már csak a lapátok surrogása, a göröngyök dübörgése verte fel a csendet. Senki nem szólt. Mindenki a sír felé nézett.”

[Marosán György: A József Attila emlékbizottságról, részlet Kritika 1978. 249.o]

„...hogy József Attila hamvai vagy 1958-59-ben vagy 1963-ban kerültek át mai nyughelyükre, a Munkásmozgalmi Pantheon előkertjébe. Farkas arra is felhívja figyelmünket, hogy a kihantolás és újra-elföldelés a nyilvánosság kizárásával, úgyszólván titokban történt, de felső határozatra és mintegy párhuzamosan a Marosán-Vértes-féle tantétel kidolgozásával: hogy tudniillik a költő párttagsága sohasem szakadt meg.”

Horváth Iván: József Attila és a párt, részlet 2000 folyóirat 1989. április

„Mikor meghalt, nem volt semmije. És ma – költők tudják csak igazán! – egész világ a birtoka: fűszálak és csillagok, sőt a szótár egyes szavai, amiket büntetlenül senki többé el nem vehet tőle.”

Pilinszky János, 1962 ●

fotó: Sebestyén László

Végző nyughelye